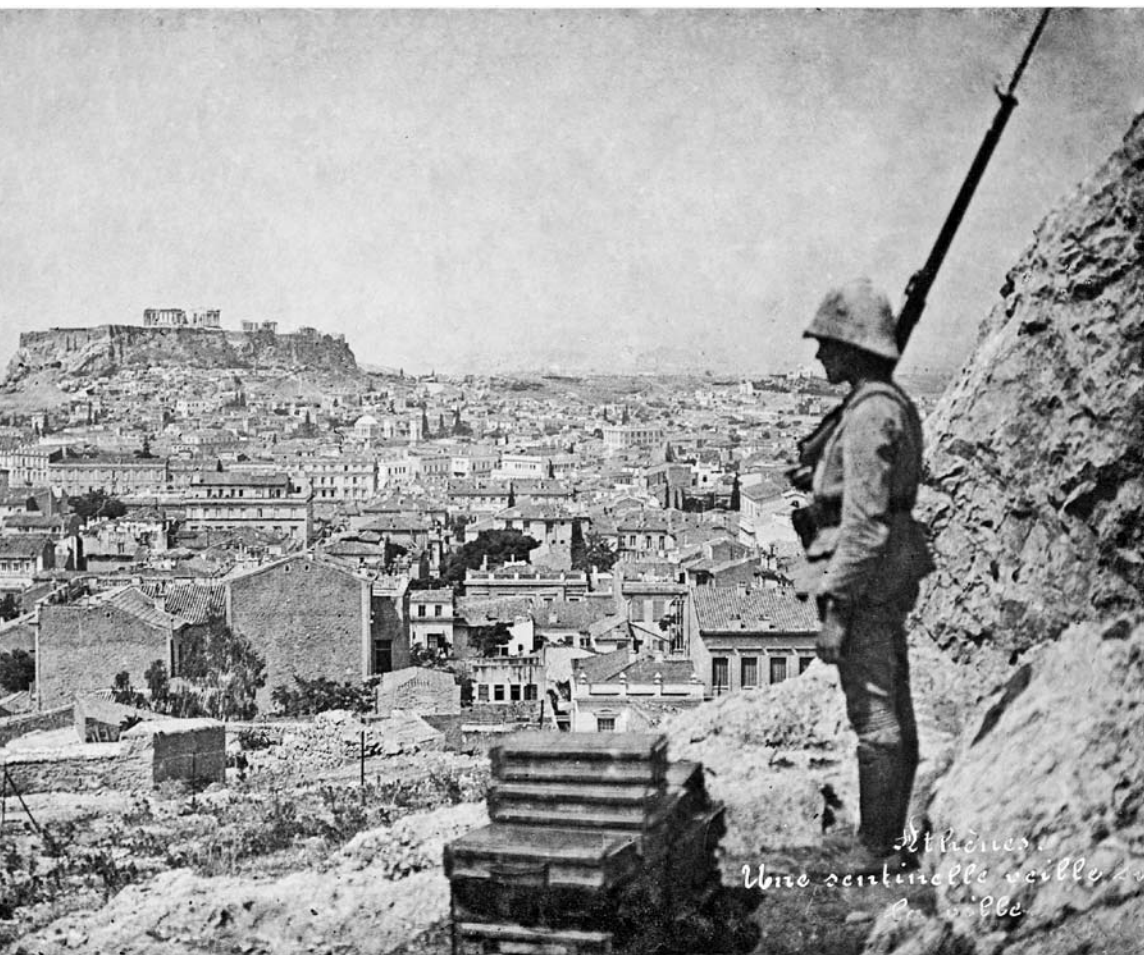

Η παρουσία των Γάλλων στα Τρίκαλα (1916-1918)

Σενεγαλέζος σκοπός στο παρατηρητήριο στον λόφο του Λυκαβηττού. (Πολεμικό Μουσείο Αθηνών)

Ο ΣΟ ΚΙ ΑΝ ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΠΑΡΑΔΟΞΟ, ο πρώτος Γάλλος που πάτησε το πόδι του στα Τρίκαλα κατά τον Εθνικό Διχασμό κατέβηκε από τον ουρανό! Ήταν ένας αεροπόρος, ο οποίος, λόγω ομίχλης, όπως δήλωσε, προσγείωσε στις αρχές Ιουνίου του 1916 το αεροπλάνο του στο Πεδίο του Άρεως, απέναντι από τους σημερινούς στρατώνες. Όπως ήταν φυσικό, πλήθος κόσμου έσπευσε να τον δει από κοντά.¹

Ο Γάλλος αεροπόρος παρέμεινε στα Τρίκαλα δύο ημέρες, ποτέ όμως δεν έγινε γνωστό αν ο ερχομός του ήταν τυχαίος ή αν εκτελούσε κάποια ειδική αποστολή.

Τρεις μήνες αργότερα, τον Σεπτέμβριο του 1916, και ενώ ο Τρικαλινός Σύνδεσμος Επιστράτων, που αριθμούσε χιλιάδες μέλη, διατρέφανε την πίστη του στον βασιλιά Κωνσταντίνο οργανώνοντας ένα εντυπωσιακό συλλαλητήριο, έφτασαν στα Τρίκαλα πέντε Γάλλοι με αποστολή να ελέγχουν τους σιδηροδρόμους και τα τηλεγραφήματα.

Ήδη από τον Αύγουστο του 1916 η κυβέρνηση Ζαΐμη είχε κάνει αποδεκτό το αίτημα των Συμμάχων να ελέγχουν τα τηλεγραφήματα, διότι από ασφαλείς πηγές γνώριζαν ότι οι Κεντρικές Δυνάμεις ελάμβαναν πληροφορίες μέσω των ελληνικών τηλεγράφων.² Επίσης, οι Γάλλοι, με την έγκριση της κυβέρνησης των Αθηνών, είχαν τον έλεγχο των σιδηροδρόμων. Οι «Κοντρολέδες» (όπως αποκαλούσαν οι Τρικαλινοί τους Γάλλους ελεγκτές) εγκαταστάθηκαν στο ταχυδρομείο-τηλεγραφείο και ανακοίνωσαν ότι στο εξής έπρεπε να μεταφράζονται στη γαλλική γλώσσα όλα τα τηλεγραφήματα, γεγονός που κατέστησε τους γαλλομαθείς περιζήτητους.³

Ο χειμώνας του 1916 ήταν πολύ δύσκολος για τους Τρικαλινούς. Λόγω της κακής σοδειάς, αλλά και του αποκλεισμού των λιμανιών της χώρας από τους Συμμάχους, τόσο το σιτάρι όσο και ο αραβόσιτος ήταν δυσεύρετα και απαγορευόταν η χωρίς άδεια εξαγωγή τους από τον Νομό Τρικάλων προς άλλους νομούς.

Ωστόσο, παρά τα επισιτιστικά προβλήματα, η κοινωνική ζωή δεν είχε ατονήσει. Ο κινηματογράφος «Πατέ» συνέχιζε τις προβολές του στο καφενείο «Κλειδωνά - Ελευθεριάδη», ο Όμιλος Ερασιτεχνών Μουσικών οργάνωσε με επιτυχία μια συναυλία, ενώ «εν μεγίστη συρροή εκλεκτού κόσμου, παιανίζουσας της φιλαρμονικής

εωρτάσθησαν τα εγκαίνια του μόνου εν τη πόλει αριστοκρατικού κέντρου, του “Πανελληνίου”, λέσχης και ξενοδοχείου». ⁴

Στο μεταξύ, μετά τον σχηματισμό της προσωρινής κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, η χώρα είχε χωριστεί στα δύο, στο κράτος των Αθηνών και το κράτος της Θεσσαλονίκης. Μεταξύ των δύο περιοχών που ήλεγχαν οι δύο κυβερνήσεις είχε οριοθετηθεί μια ουδέτερη ζώνη. Δεδομένου ότι, για την ώρα, η Θεσσαλία υπαγόταν στο κράτος των Αθηνών, οι επίστρατοι και η τετραμελής επιτροπή λαού, την οποία φυσικά απάρτιζαν οπαδοί της μοναρχίας, διαφέντευαν τα Τρίκαλα.

Μετά τα αιματηρά γεγονότα της Αθήνας, γνωστά ως Νοεμβριανά, η φιλομοναρχική τρικαλινή εφημερίδα *Αναγέννησις* κυκλοφόρησε με τον εντυπωσιακό τίτλο «Ο Λαός ενίκησε! Ο Βασιλεύς εδριάμβευσε!» Σε τι, όμως, συνίσταντο η νίκη του λαού και ο θρίαμβος του βασιλιά; Την απάντηση δίνει ο δούριος που τραγουδούσαν οι επίστρατοιμ παρελαύνοντας στους τρικαλινούς δρόμους: «Ο βασιλιάς και πάλι θα ζώσει το σπαδί/θα σφάξη Αγγλογάλλους/και βενιζελικούς μαζί».

Τα αιματηρά γεγονότα της Αθήνας είχαν ως αποτέλεσμα την αποκοπή των Γάλλων κοντρολέδων από τα Τρίκαλα. «Η Κοντρόλ κατηγορήθη υπό του λαού» μας πληροφορεί η εφημερίδα *Αναγέννησις* της 19ης Νοεμβρίου 1916.

Σύμφωνα με άρθρο που δημοσιεύτηκε στη *Revue des Deux Mondes* (02/12/1916), οι Γάλλοι κοντρολέδες M. Brumel, ελεγκτής των σιδηροδρόμων, M. Charley, διευθυντής των ΤΤΤ, ο εφεδρος αξιωματικός Lapiette, ο επιτετραμμένος του προξενείου, ένας αξιωματικός μηχανικός του γαλλικού θωρηκτού «Suffren» και ο σοφέρ Blanc δεν αποπέμφθηκαν, αλλά συνελήφθησαν, φυλακίστηκαν προσωρινά στη νομαρχία και στη συνέχεια, με διαταγή του υπουργείου, οδηγήθηκαν υπό συνοδεία στον Βόλο.

Τα γεγονότα του Νοεμβρίου στην Αθήνα πυροδότησαν μια περίοδο αφάνταστης τρομοκρατίας στα Τρίκαλα. Υπό την απειλή συλλήψεων και βασανιστηρίων, τα μέλη της Λέσχης Φιλελευθέρων υποχρεώθηκαν από τα μέλη των Συνδέσμων Επιστράτων να αποκηρύξουν δημοσίως τον Βενιζέλο και να διατρανώσουν την αφοσίωσή τους «προς το σεπτόν πρόσωπον του λατρευτού μας Βασιλέως». ⁵ Επίσης, οι επίστρατοι προσπάθησαν να φιμώσουν τον βενιζελικό Τύπο, υποχρεώνοντας την εφημερίδα *Θάρρος* να διακόψει την έκδοσή της.

Στις 24 Νοεμβρίου, ο Σύνδεσμος Επιστράτων ανακοινώνει διά του Τύπου ότι «κατ' εντολήν του λαού του Νομού Τρικάλων ασκεί έργον υποδομητικόν της καταδικτικής Αρχής [...] και καλεί πάντα δυνάμενον να καταδέση τι περί τίνος έπαιξεν ρόλον προδότη ή επαναστάτου». Έγιναν πολλές και ποικίλες καταδόσεις. Οι περισσότερες αφορούσαν σε Τρικαλινούς πολίτες, οι οποίοι διατηρούσαν κοινωνικές σχέσεις με τους Γάλλους ελεγκτές.

Η πιο ακραία και φαιδρή κατηγορία αφορούσε σε έναν φτωχό βιοπαλαιστή και πατέρα έξι ανήλικων παιδιών, τον Θωμά Μπαμπασίκα, τον οποίο οι επίστρατοι φυλάκισαν, χαρακτηρίζοντάς τον «όργανον των βενιζελικών», κι αυτό διότι κατά την παραμονή των Γάλλων λογοκριτών στα Τρίκαλα τους είχε προμηθεύσει ορνίδια, και μάλιστα δύο φορές. ⁶

Το αποκορύφωμα των μοναρχικών προκλήσεων ήταν το ανάδεμα κατά του Βε-

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΠΑΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΤΡΙΚΚΑΛΟΙΣ Κυριακή 30 'Ιουλίου 1917

ΔΙ' ΕΝ ΕΤΟΣ Τρικάλων Δρ. 18
Εσωτερικού Δρ. 20
Εξωτερικού Φρ. 25
'Αμερικής Δολ. 5

Δημοί, Κοινότητες, Μοναί Δρ. 30

ΚΑΤΑΧΩΡΙΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΣΤΙΑΣΝ
Α' σελίς Δρ. 2. — Δί λοιπαί Δρ. 1.

Αί Άγγελιαί και Διατριβαί συμφωνούνται: 'Επιταγής
Τά χειρόγραφα κρατούνται εις τό Αρχείον
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: Δ. Ν. ΕΛΣΙΔΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΤΟΣ 9ον || 'Αριθ. 2009 || ΓΡΑΦΕΙΑ ΟΔΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑ

ΘΑΡΡΟΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ Γ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ

Διοικητής του Ιου Συντάγματος Μεραρχίας Σερρών και Ανώτερος
'Επόπης Δημοσίου Ασφαλείας

Π Ρ Ο Σ

Τους εν τῇ ὑπὸ πύλῳ χώρῳ Θεσσαλίας καὶ Γρεβενῶν παρκαμένοντας κατοίκους κλπ.

Ἐναντι τῶν συνεπειῶν διαταγῆς τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἀνωτέρων Ἐποπέτων τῆς Δημοσίου Ἀσφαλείας ἔχει καθήκον ἡ ἀνακοινῶσαι εἰς πάντας τοὺς ἐν τῇ περιφερίᾳ μου κατοίκους ἢ ἐπισημῶς μένοντάς τὰ εἶχῃ:

- 1.— Μετὰ τὴν ἐπιείκιαν, ἣν ὁ μεγαλόφρων Ἀρχηγὸς τῶν Ἑθνικῶν ἀπέδειξε πρὸς τοὺς ὅπως δῆποτε ἐξυμνηθέντας τὸ καταλυτὸν προδοτικὸν καθέστω, ἡ φυγὴ πρὸς τὰ ὄρη εὐχρίμων στρατιωτικῶν καὶ ἰδιωτῶν καὶ ἡ ἐκ ταύτης διαταρῆσις τῆς τάξεως ἀποτελεῖ ἀνευλασίαν πρὸς τὴν διὰ τοῦ συντελουμένου ἔθνικο ἔργου τῆς Κυβερνήσεως ἀνορθομένη Πατρίδα.
- 2.— Προσκαλῶ πάντας τοὺς ἀποπλαγίζοντας καὶ παρνοισθῶσι πρὸς ἐμὴ ἢ πρὸς τ' ἀποσπάσματα μου ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Κοινοποιήσεως τῆς παρούσης εἰς τὰ διαφόρα χωρία τῆς περιφερείας μετὰ τὴν πεποίθησιν ὅτι θέλουσι τοῦχρῃ πάσης ἐπιεικείας ἐκ μέρους τοῦ Κράτους.
- 3.— Προσκαλῶ ἅπαντας τοὺς στρατιώτας τοὺς κατὰ τὴν ἀρίστην τὸν συμμοχικῶν στατευμάτων διασπαρέντας εἰς τὰ χωρία των καὶ ἐπιστρέψουσι ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης εἰς τὸν ἐν Τρικκαλοῖς τόπον μου καὶ ἐν Καστίλων τόπον μου ἢ τὸ ἐν Ἀρισσῷ Σύνταγμα μου καὶ συνεγίσουσι τὴν ὑπηρεσίαν των ἐν τῷ ἀρκετομένῳ ἐντὸς ἐλαττοῦ ἡμερῶν Σύνταγματι των.
- 4.— Προσκαλῶ πάντας τοὺς ἔχοντας ἐπιτοὶν καὶ παραδόσεις ταῦτα εἰς τὰς πλησιεστέρους Ἀστυνομίας ἢ τὰ ἀποσπάσματα μου ἐντὸς 2 ἡμέρας ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης.
- 5.— Προσκαλῶ ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῆς ὑπαίθρου χώρας (ποιμένες, ἀγρότας, μωλοφρούς κλπ.) ὅπως καταγγέλωσι τὸ ταχύτερον πάσαν ἐμφάνισιν ἐνδύλων εἰς τὴν πλησιεστέρην Ἀστυνομίαν ἢ τὰ ἀποσπάσματα μου.

Παραγγελλόμενος τὸν ἀνώτερον πρόθεσμον εἶμαι ἀνεπαράστατος ὑποχρεωμένος νὰ λάβω ὅλους ἐξαιρετικὰ καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν κρίσιμότητα τῶν περιστάσεων τῆς (ἡμετέρας) μετὰ πρὸς ἐξάντιστον τὸν διαταρῆσθῶν τὴν τάξιν ἔτσι:

- α'. Νὰ ζητήσω τὴν ἐπιτήρησιν καὶ νὰ ἐνεργήσω τὴν ἀμελλητικὴν καταδίωξιν παντὸς ἐξωκοινωτικοῦ φενοῦς καὶ νὰ ἀποπέμψωμαι εἰς τοὺς νόμους.
- β'. Νὰ ἐκπέσωμαι τὰς οἰκονομίας των καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς των.
- γ'. Ἐν ἀνάγκῃ καὶ εἰς περιπτώσιν καὶ ἢν οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου χώρας δὲν με βοηθήσωσι διὰ τὸν καταγγελλόμενον καὶ νὰ ἐξαφανίσω τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἐντὸς δεκαῆμερον ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης καὶ καταστρέψω τὰ κρησφύγετα των φυγῶν διὰ τῆς συγκανερῶσεως των ποιμένων μετὰ τὸν ποικιλῶν των καὶ παντὸς κατοικοῦ τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ οὐ βασιμῶς δὲ καταγγελλῶ εἰς ἀποκρίπτι πραγματείας εἰς τὴν παλάδα Θεσσαλίας ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ στρατοῦ μου.
- δ'. Ἐν ἰσχυρῇ ὑπόθεσις ἢν ὑπερηγοπίσασιν μέχρι τοῦδε ἐπέδραλοι ἡμῶν τὴν ἱερὰν ὑποχρέωσιν νὰ καταστείωμαι ἀμελλητικῶς πάσαν ἀταξίαν.
- ε'. Ἐπισημῶς νὰ κοινοποιῶμαι ὑπὸ τὸν ἀπαιτητικὸν πρῶτον Κοινότητων, ἀποσπασμάτων καὶ ἱερῶν ἐπιτοῦ ἐκκλησιῶν εἰς ἅπαντας τοὺς κατοίκους καὶ ἰδίᾳ ποιμένες, ἀγρότας, ψαλκᾶς, μωλοφρούς, ποίμια μετὰ τῶν κτηνῶν ἢν μετὰ τὴν ἀναγγελλόμενα μέτρα εἴρωσι τινὰ ἀπειροδοσίητον.

Ἐν Καλαμπάκῃ τῇ 29 'Ιουλίου 1917

Γ. Θ. ΚΟΝΔΥΛΗΣ
ΤΑΓΜ. ΠΕΖΙΚΟΥ

ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Ἐὰν ἀνεγνώσων ὅλους τὸν δημοσίου ἐν τῇ ὑπὸ πύλῳ χώρῳ τῶν Ἀνωτέρων Ἐποπέτων τῆς Δημοσίου Ἀσφαλείας ἐν Θεσσαλίᾳ Ὁμοκλητικῶν ἡρώων κ. Π. Κωνσταντῆ, ἄς θεμελιωθῶν εἰς τὸ νῆμα τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνορθώσεως των ἀντιλήψεων των νέου καθέστωτος καὶ ἄς ἀποπέμψωμαι, ὅπως δὲν ἡνωθῶν τὴν ἐπιτήρησιν, νὰ προσπαρῶνται πρὸς τὴν νῦν κατὰστασιν.

Καὶ ἐὰν πάντας ὅσους ἐπύρην τὰ ἔθνη νὰ προσέλθωσι καὶ ὅτι εὐχρῶν τὸ ἐκείνη ἔσονται νὰ τοὺς θεοῦ μετ' ἐπιεικείας.

Ἐὰν τὸν ἀνεγνώσων καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅπουσι ἀνευλασίαν καὶ παρνοισθῶσι τὸν δημοσίου ἡρώων καὶ ἄς καταγγέλωμαι, ὅτι δὲν θύωσιν καὶ ἄς ἐπισημῶν ἐν τῷ παρκαμένοντι. Ἐὰν ἢ ἐπισημῶν πρὸς τὸν ὅπουσι δὲν ἡνωθῶν τὴν ἐπιτήρησιν, νὰ ἐπισημῶν τὴν ἀνεγνώσων καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅπουσι ἀνευλασίαν καὶ παρνοισθῶσι τὸν δημοσίου ἡρώων καὶ ἄς καταγγέλωμαι, ὅτι δὲν θύωσιν καὶ ἄς ἐπισημῶν ἐν τῷ παρκαμένοντι. Ἐὰν ἢ ἐπισημῶν πρὸς τὸν ὅπουσι δὲν ἡνωθῶν τὴν ἐπιτήρησιν, νὰ ἐπισημῶν τὴν ἀνεγνώσων καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅπουσι ἀνευλασίαν καὶ παρνοισθῶσι τὸν δημοσίου ἡρώων καὶ ἄς καταγγέλωμαι, ὅτι δὲν θύωσιν καὶ ἄς ἐπισημῶν ἐν τῷ παρκαμένοντι.

ΜΕΤΡΑ ΔΙΑ ΤΩΝ ΣΠΟΡΩΝ

Ἐγόμεν νὰ συνηγορῶμαι καὶ τὸ ἀναμῶν πρὸς τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὸν ἀνώτερον ἐπισημῶν των τροφίμων ἀσφαλείας μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ σπόρου, ὁ ὅπουσι, κατὰ τὴν ἐπισημῶν ἀναμῶν ἀναμῶν, πρῶτα εἰς νὰ κρατηθῶν ἀπὸ τὸν ἡνωθῶν τὴν ἐπιτήρησιν, νὰ ἐπισημῶν τὴν ἀνεγνώσων καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅπουσι ἀνευλασίαν καὶ παρνοισθῶσι τὸν δημοσίου ἡρώων καὶ ἄς καταγγέλωμαι, ὅτι δὲν θύωσιν καὶ ἄς ἐπισημῶν ἐν τῷ παρκαμένοντι.

Η εφημερίδα Θάρρος Τρικάλων

νιζέλου, το οποίο οργάνωσαν οι μοναρχικοί στα Τρίκαλα στις 17 Δεκεμβρίου 1916. Έλαβαν μέρος άπαντες σε αυτό, ακόμα και οι μαθητές.

Στο μεταξύ, όσο οι πιέσεις της Αντάντ προς τους «κωνσταντινικούς» εντείνονται τόσο οι φιλομοναρχικές εφημερίδες –με στόχο να χειραγωγήσουν την κοινή γνώμη– βυσοδομούν κατά των Γάλλων, που ελέγχουν την ουδέτερη ζώνη μεταξύ Τρικάλων και Γρεβενών, κατηγορώντας τους για βιαιοπραγίες και κυρίως για βιασμούς γυναικών.⁷

Η προπαγάνδα αυτή σε συνδυασμό με τη δυσαρέσκεια του κόσμου για τον αποκλεισμό των λιμανιών δημιούργησε κλίμα φόβου και απέχθειας για τους Συμμάχους. «Δεν έχουμε να κάνουμε με προστάτας. Οι Αγγλογάλλοι μάς φέρονται χειρότερα από τους αιχμαλώτους των» γράφει η *Αναγέννησις* στις 13/01/1917.

Στα τέλη του 1916, η κυβέρνηση των Αθηνών ενέδωσε στις πιέσεις της Αντάντ να εκκενωθεί η Θεσσαλία από τον στρατό. Έτσι, στα μέσα Ιανουαρίου του 1917 αφίχθη στα Τρίκαλα σιδηροδρομικώς η Επιτροπή Συμμαχικού Ελέγχου, την οποία απάρτιζαν ο Γάλλος διερμηνέας Ernest Granger, ο Γάλλος λοχαγός Vincent, ο Ιταλός ανθυπολοχαγός Muratori και επτά στρατιώτες, από τους οποίους οι τρεις ήταν Σενεγαλέζοι. Αποστολή τους ήταν να εποπτεύσουν τη μεταστάθμευση του στρατού και του οπλισμού από τα Τρίκαλα στην Πελοπόννησο. Η εμφάνιση των Σενεγαλέζων με τις γραφικές στολές τους και τα κόκκινα φέσια εντυπωσίασε. «Μόλις εμφανίσθησαν εις το παζάρι, ο κόσμος άφησε τις δουλειές του κι έτρεχε από κοντά. Εσχηματίσθη διαδήλωσις» μας πληροφορεί η εφ. *Αναγέννησις* στις 17/01/1917.

Δύο ημέρες αργότερα, στις 19/01/1917, η ίδια εφημερίδα, ειρωνευόμενη, θα γράψει: «Οι σύμμαχοι δήθεν μας προστατεύουν και μας έστειλαν τους Σενεγαλέζους να μας αποκαταστήσουν την τάξιν και να μας δώσουν ολίγον πολιτισμόν».

Σύμφωνα με το *Revue Historique des Armees*, ο ελληνιστής Ernest Granger, μέλος της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, ο οποίος μιλούσε πολύ καλά τα ελληνικά, εμφανίστηκε στα Τρίκαλα ως διερμηνέας. Στην πραγματικότητα, όμως, εκτελούσε μια σοβαρή αποστολή: να συλλέξει πληροφορίες για τις μοναρχικές ομάδες και τα ονόματα των αρχηγών τους που δρούσαν στην ουδέτερη ζώνη. Κατά την ίδια πηγή, ο Granger έμεινε στα Τρίκαλα από τις 20 Ιανουαρίου ως την 1η Μαΐου 1917, μέσα σε ένα περιβάλλον εχθρικό, πεινασμένο από τον αποκλεισμό και συχνά επικίνδυνο. Ωστόσο, κατάφερε να φέρει εις πέρας την αποστολή του και η λεπτομερέστατη αναφορά του συνετέλεσε στο να εξαρθρωθούν οι μοναρχικές ομάδες της περιοχής των Χασίων. Στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι οι μοναρχικές ομάδες δρούσαν στην ουδέτερη ζώνη, κυρίως το 1916, χρηματοδοτούμενες από τους Γερμανούς, με στόχο να εμποδίσουν την επέκταση του βενιζελικού κράτους στη Θεσσαλία.

Κατασκοπία, όμως, δεν διενεργούσαν μόνο οι Γάλλοι. Ο διαμένων στην Καλαμπάκα Δημήτριος Μπούσιος, στα τέλη Νοεμβρίου του 1916, με επιστολή του προς τον αδελφό του Γεώργιο Μπούσιο, βουλευτή Κοζάνης - Γρεβενών, τον πληροφορεί σχετικά με τη στρατιωτική κατάσταση που στα Γρεβενά, όπου παρατηρούνται επαναστατική κινητικότητα και επαφές με τον γαλλικό στρατό. Λίγο αργότερα, σε τηλεγράφημά του θα κατονομάσει και τους πρωτεργάτες της επαναστατικής κίνησης.⁸

Λόγω των πολύ σοβαρών επισιτιστικών προβλημάτων, η Αποκρία στα Τρίκαλα του 1917 πέρασαν χωρίς χορούς και μεταμφιέσεις. Μόνο την πρώτη Κυριακή του Φεβρουαρίου, η οδός Κωνσταντίνου Στρατηλάτη, όπως είχε μετονομασθεί η Ασκληπιού, γέμισε περιπατητές, ενώ η μπάντα παίανιζε στην πλατεία το μαρς «Στα άρματα».

Την επομένη, όμως, η ατμόσφαιρα άλλαξε. Υπό το φάσμα της πείνας, πολλοί Τρικαλινοί έκαναν συλλαλητήριο. Με στόχο να αποτρέψουν τη φυγάδευση αραβοσίτου, που είχε επιταχθεί και προοριζόταν για τη διατροφή του στρατού της Πελοποννήσου, οι διαδηλωτές πήγαν στον σιδηροδρομικό σταθμό και ξεφόρτωσαν δύο βαγόνια αραβόσιτο.⁹ Προκειμένου να σταματήσει η παράνομη φυγάδευση δημητριακών, η αστυνομία άρχισε να φρουρεί τις εξόδους της πόλης, ενώ παράλληλα σχηματίστηκε εξαμελής επιτροπή λαού, η οποία σε συνεργασία με την αστυνομία αναζητούσε κρυμμένο σιτάρι – δινόταν, μάλιστα, και αμοιβή σε όσους θα κατέδιδαν τους κερδοσκόπους.

Το επισιτιστικό πρόβλημα, η μεγάλη ανεργία και η απόγνωση του θεσσαλικού κόσμου ανησύχησαν τόσο την κυβέρνηση των Αθηνών όσο και το παλάτι. Με πρωτοβουλία της βασίλισσας Σοφίας εκπονήθηκε τότε ένα πρόγραμμα δημοτικών έργων, ώστε να βρει εργασία «ο πάσχων εκ της καταστάσεως εργατικός κόσμος».

Μεταξύ των Δήμων που επιλέχθηκαν για να γίνουν «έργα ευποιίας και οδοποιίας» ήταν και ο Δήμος Τρικκαίων. Ο δημοτικός σύμβουλος Ιακωβάκης πρότεινε να λάβει ο Δήμος δάνειο 1.000.000 δρχ. από την Εθνική Τράπεζα. Άπαντες ενθουσιάστηκαν και άρχισαν να κατατίθενται ιδέες και προτάσεις για τα έργα που έπρεπε να εκτελεστούν.¹⁰ Το δάνειο δεν δόθηκε και, φυσικά, δεν υλοποιήθηκε κανένα έργο.

Την ίδια περίπου χρονική περίοδο, η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, προκειμένου να προσεταιριστεί τους Θεσσαλούς αγρότες (η πλειονότητα των οποίων εξακολουδούσε να εργάζεται στα τσιφλίκια για ένα κομμάτι ψωμί), έσπευσε να ψηφίσει νομοθετικά διατάγματα τα οποία θα διευκόλυναν την αγροτική μεταρρύθμιση.

Με τον ερχομό της άνοιξης, η Θεσσαλία αποτελεί πλέον «μήλον της έριδος». Λόγω της επικείμενης συγκομιδής των σιτηρών, τη διεκδικούν τόσο οι κωνσταντινικοί όσο και οι βενιζελικοί.

Η εφημερίδα *Θάρρος* σε μεταγενέστερο άρθρο της θα αποκαλύψει ότι τον Μάιο του 1917 είχε δοθεί από την Αθήνα οδηγία στους μοναρχικούς να προκαλέσουν επεισόδια εναντίον των βενιζελικών σε θεσσαλικές πόλεις, οι οποίες, λόγω της γειτνίασης με την ουδέτερη ζώνη, υπήρχε κίνδυνος να προσχωρήσουν στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης.

Στα Τρίκαλα, η συνωμοσία είχε προγραμματιστεί να λάβει χώρα τη νύχτα της 21ης Μαΐου 1917, ημέρα της εορτής του άνακτος. Μатаιωθήκε, όμως, χάρη στην επέμβαση του αρχηγού τού ενταύθα συμμαχικού ελέγχου, ο οποίος με επιστολή του στον νομάρχη Τρικάλων απείλησε ότι οι υπεύθυνοι των επεισοδίων «θέλουσι πληρώσει διά της ζωής των το αίμα το οποίον ήθελε χυδή».

Εκείνη την εποχή, χρέη νομάρχη στα Τρίκαλα εκτελούσε ο Κ. Καλονάρος, ο οποίος επιβεβαίωσε την ύπαρξη του κάτωδι εγγράφου:

Τρίκαλα 20/05/1917

**Ο αρχηγός της εν Τρικάλαις στρατιωτικής αποστολής ελέγχου.
Προς τον κ. νομάρχη Τρικάλων**

Έχω την τιμήν να σας γνωρίσω ότι επί τη προόψει γεγονότων, άτινα δυνατόν να λάβωσιν χώραν αύριον Κυριακήν 21 (3 Ιουνίου), ο στρατηγός Κοπμπού με επεφόρτισε να σας προειδοποιήσω ότι εγένοντο παραστάσεις πληρεξουσίων πρεσβευτών της Αντάντ προς τον πρωθυπουργόν κ. Ζαΐμην, ίνα υπομνήσωσιν αυτού ότι μέλη της Κυβερνήσεως και αντιπρόσωποί της εκ ταις επαρχίαις είναι προσωπικώς υπεύδυναι διά τας προσβολάς αίτινες ήθελον γίνει κατά υπηκόων της Αντάντ ή φίλων της Αντάντ και ότι θέλουσι πληρώσει διά της ζωής των το αίμα το οποίον ήθελε χυδή.

Ευαρεσθήτε, σας παρακαλώ, να μοι θεβαιώσητε άνευ χρονοτριβής την παραλαβήν της παρούσης επιστολής μου και να δεχθήτε την διαβεβαίωσιν των διακεκριμένων αισθημάτων μου.

Κ. ντε Μπεάρν

Τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν θα ανατρέψουν εντελώς την πολιτική κατάσταση. Στα τέλη Μαΐου, με νέα νότα προς τον πρωθυπουργό Ζαΐμη ο ύπατος αρμοστής των Συμμάχων Κάρολος Ζοννάρ θα τον πληροφορήσει ότι «ο βασιλεύς Κωνσταντίνος απώλεσε την εμπιστοσύνην των προστάτιδων Δυνάμεων» και ζητά την παραίτησή του. Ο Κωνσταντίνος εξορίζεται και στον θρόνο ανεβαίνει ο δευτερότοκος γιος του Αλέξανδρος, τον οποίο οι Σύμμαχοι εμπιστεύονται. Όπως ήταν αναμενόμενο, το πολιτικό σκηνικό άλλαξε. Οι κωνσταντινικοί αποσύρθηκαν από το προσκήνιο και τα ηνία της χώρας ανέλαβε ο Βενιζέλος.

Η συμμαχική στρατιά, αποτελούμενη από δύο συντάγματα και τρία τάγματα πεζικού, τέσσερα συντάγματα ιππικού (τα αποτελούσαν Μαροκινοί σπαχήδες), δύο μοίρες πυροβολικού και δύο σμήνη αεροπλάνων (σύνολο 20.000 άνδρες), υπό τις διαταγές του στρατηγού Venel ξεκινά από την Κατερίνη και προελαύνει στη Θεσσαλία. Στόχος της Αντάντ είναι να μην επιτρέψει στους μοναρχικούς να συλλέξουν τη νέα σοδειά, η οποία ήταν πολύτιμη για τη διατροφή τόσο του πληθυσμού όσο και του συμμαχικού στρατού. Η κατάληψη της Θεσσαλίας θα γίνει σχεδόν ομαλά. Τη μόνη αντίσταση οι Γάλλοι τη βρήκαν στη Λάρισα, όπου έλαβε χώρα και η περίφημη «μάχη της σημαίας». Αντίθετα, το 5ο Σύνταγμα Πεζικού, υπό τον συνταγματάρχη Γιαννόπουλο, το οποίο βρισκόταν στα Τρίκαλα, αναχώρησε εγκαίρως από την πόλη κατευθυνόμενο στη Λαμία, στρατοπέδευσε στη Σπερχειάδα και λίγες ημέρες αργότερα οι αξιωματικοί του δήλωσαν ότι αναγνωρίζουν το νέο καθεστώς και αναμένουν διαταγές της κυβέρνησης.¹¹ Σύμφωνα με το γαλλικό ανακοινωθέν στις 13 Ιουνίου - 31 Μαΐου, γαλλικοί λόχοι Σενεγαλέζων και Μαροκινών υπό τον συνταγματάρχη Dupertuis έρχονται στα Τρίκαλα και καταλύουν στους νέους στρατώνες. Καθήκοντα φρουράρχου της πόλης αναλαμβάνει ο Γάλλος αντι-

συνταγματάρχη Simon. Την 1η Ιουνίου, ο ύπατος αρμοστής των γαλλικών δυνάμεων Ζοννάρ αίρει τον αποκλεισμό των λιμανιών.

Τη Δευτέρα 5 Ιουνίου 1917, οι οπαδοί του Βενιζέλου θα οργανώσουν στην πλατεία Ρήγα Φεραίου συλλαλητήριο με ομιλητές τον βουλευτή Μπούσδρα και τον δικηγόρο Κριεμάδη, οι οποίοι αποθεώνονται από το πλήθος. Φυσικά, ένα μέρος του ακροατηρίου ήταν οι ίδιοι άνθρωποι, οι οποίοι πριν από λίγους μήνες επευφημούσαν τους φιλομοναρχικούς. Σύμφωνα με το ψήφισμα που εκδόθηκε, «ο λαός των Τρικάλων, μετά από μακράν και αφόρητον περίοδον εσωτερικής τρομοκρατίας (...), αισθανόμενος ότι η είσοδος εις την πόλιν του ευγενούς και ενδόξου γαλλικού στρατού αποτελεί πλήρη ανάκτησιν των ελευθεριών του (...), ψηφίζει τα ακόλουθα: 1) αποκηρύσσει τον Βασιλέα Κωνσταντίνο, 2) κηρύσσει την ένωσίν του με το κράτος της προσωρινής Κυβερνήσεως Θεσσαλονίκης, 3) καταργεί πάσας τας εν τη περιφερεία Αρχάς του Βασιλέως Κωνσταντίνου, 4) εκλέγει επταμελή επιτροπήν (...), εις ην αναθέτει την προσωρινήν διοίκησιν της περιφερείας, μέχρι της αναλήψεως της διοικήσεως της περιφερείας υπό της προσωρινής Κυβερνήσεως της Θεσσαλονίκης».

Την επταμελή επιτροπή απαρτίζουν οι Αντ. Τσιλίρας, Δημ. Φωτάκης, Θ. Κριεμάδης, Σωτ. Γιαννούσης, Γεώρ. Τσαφίτσας, Βασ. Ιακωβάκης και Γεώργιος Κλειδωνάς. Στη συνέχεια, οι συγκεντρωθέντες μετέβησαν στον τόπο του αναδέματος, όπου οι ευχές και οι ευλογίες του επισκόπου Πολυκάρπου «ελύτρωσαν την πόλιν από το φρικτόν αμάρτημα».¹² Εξαγνισμένα πλέον, τα Τρίκαλα αρχίζουν μια καινούργια ζωή υπό την εποπτεία του συνταγματάρχη Dupertuis, τον αρχηγό του συμμαχικού ελέγχου Veat, τον φρούραρχο Simon και τον διευθυντή της αστυνομίας Sekardi. Τις επόμενες ημέρες καλούνται όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι να δηλώσουν εγγράφως «εάν, αποδεχόμενοι το νέον καθεστώς, δέχονται να υπηρετήσουν υπό την εθνικήν ελληνικήν κυβέρνησιν της Θεσσαλονίκης».

Παρά τις αδρόες δηλώσεις νομιμοφροσύνης, η αρμόδια επιτροπή άρχισε τις εκκαθαρίσεις των δημοσίων υπαλλήλων, τις οποίες επικροτούσε και η εφημερίδα Θάρρος, διότι, όπως έγραφε, κατά την παντοδυναμία των μοναρχικών, «οι μεν δημόσιοι υπάλληλοι, θέλοντας να κολακεύωσι τους πατρώνας των, διέβαλλον τους συναδέλφους των φιλελευθέρους, οι δε ιερείς ειργάσθησαν επιτείνοντες τον μεταξύ Ελλήνων αρξάμενον διχασμόν».¹³ Τη Δευτέρα 12 Ιουνίου 1917, η Θάρρος δημοσιεύει μια ανακοίνωση του Γάλλου συνταγματάρχη Dupertuis, διοικητή των Τρικάλων, ο οποίος μεταξύ άλλων προειδοποιεί τους καλλιεργητές ότι οφείλουν «να δηλώσωσιν εντίμως τον αριθμόν της όλης παραγωγής», πως όποιος αποφασίσει «να αποπληνήση τας γαλλικάς Αρχάς θα τιμωρηθή με πρόστιμον χιλίων δραχμών και εξάμηνον φυλάκισιν» και ότι όποιος «συλληφθή αποκρύπτων έστω και μέρος της συγκομιδής του θα τυφεκισθή πάραυτα». Τέλος, γνωστοποιεί ότι ο γαλλικός στρατιωτικός έλεγχος θα αγοράσει το πλεόνασμα της συγκομιδής της περιφερείας Τρικάλων και οι παραδοθείσες ποσότητες σίτου θα πληρωθούν αμέσως.

Το καλοκαίρι έχει έρθει για τα καλά στα Τρίκαλα, όμως, όπως μας πληροφορεί η εφ. Θάρρος, «αι κυρίαί της πόλεός μας εκήρυξαν μπουϊκοτάζ» και δεν λένε να εμφανιστούν στις πλατείες. Προφανώς, τα αίτια της αποχής τους από την κοινωνική

ζωή οφείλονταν στην παρουσία των Σενεγαλέζων και των Μαροκινών στρατιωτών που κυκλοφορούσαν αμέριμνοι στους δρόμους. Η εφ. Θάρρος (10/06/1917) μας βεβαιώνει ότι «είναι οι ευγενέστεροι και αγαπητότεροι άνθρωποι του κόσμου. Γελαστοί όπως είναι, μας κάνουν να μένωμεν εκστατικοί σε κάθε εμφάνισίν τους. Και πουρμπουάρ δίνουν σε όλους για όλα».

Στο μεταξύ, ο αναπληρωτής σήμαρχος Αντώνιος Ιακωβάκης και ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου Νακόπουλος επισκέπτονται τον συνταγματάρχη Dupertuis και τον ευχαριστούν για την ευγένεια, την τάξη και τη μέριμνα με τις οποίες διοικούν οι Γάλλοι την πόλη.¹⁴

Όμως, η τάξη δεν είναι εύκολο να αποκατασταθεί. Υπάρχει μεγάλη ασυδοσία, γεγονός που υποχρεώνει τον νέο φρούραρχο της πόλης Gerard να λάβει ιδιαίτερα αυστηρά μέτρα. Με νέα ανακοίνωση επαναλαμβάνει ότι όποιος αγρότης συλληφθεί να αποκρύπτει έστω μέρος της συγκομιδής του θα τουφεκιστεί αμέσως και προειδοποιεί τους κερδοσκόπους ότι θα δημεύεται η περιουσία τους και οι ίδιοι θα φυλακίζονται. Αργότερα, με νέα ανακοίνωσή του, ο φρούραρχος Gerard προτρέπει τους καλλιεργητές να μην κωλυσιεργούν και να συλλέξουν εγκαίρως τη σοδειά, πράγμα καθόλου εύκολο, αφού την εποχή εκείνη ελάχιστες αλωνιστικές μηχανές υπήρχαν στη Θεσσαλία.

Παρά τα αυστηρά μέτρα, οι παρανομούντες συνεχίζουν το έργο τους. Στον τοπικό Τύπο, η γαλλική αστυνομία δημοσιεύει συχνά ονόματα συλληφθέντων, οι οποίοι είτε αισχροκερδούσαν πουλώντας το σιτάρι σε υψηλές τιμές είτε εξήγαν λαθραίως από την περιφέρεια Τρικάλων σε άλλους νομούς δημητριακά, σφάγια ζώων και άλλα τρόφιμα.¹⁵ Οι συλληφθέντες παραπέμπονταν για να δικαστούν στο γαλλικό στρατιωτικό δικαστήριο που λειτουργούσε στη Λάρισα, το οποίο εφήρμοζε τους γαλλικούς στρατιωτικούς νόμους.

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πείνα, επιτροπές από Γάλλους αξιωματικούς και Έλληνες προκρίτους προβαίνουν σε καταγραφή της ολικής παραγωγής της συγκομιδής. Λίγο αργότερα, η Επιτροπή Τροφίμων θα ορίσει τη μερίδα άρτου από σιτάλευρο σε 100 δράμια κατ' άτομο ημερησίως.

Σύμφωνα με υπολογισμούς του Δ. Τσοποτού, η σοδειά σιτηρών το 1917 ανερχόταν σε 60.000.000 οκάδες και του αραβοσίτου σε 20.000.000 οκάδες.¹⁶ Κατά την εφ. Εμπρός των Αθηνών, η σοδειά του θεσσαλικού σίτου υπολογιζόταν σε 75.000-80.000 τόνους. Οι 40.000 τόνοι θα χρησιμοποιούνταν για τη διατροφή του ελληνικού πληθυσμού, ένα μέρος τους θα παραχωρούνταν στους γεωργούς για την προσεχή σπορά και οι 16.000 τόνοι για τη διατροφή του συμμαχικού στρατού.¹⁷ Ο στρατηγός Sarrail μάλιστα ανακοίνωσε ότι, προκειμένου να ενισχυθεί η θεσσαλική παραγωγή, η Γαλλία θα έστελνε γεωπόνους και τελειότατα γεωργικά μηχανήματα, ώστε η νέα σπορά να γίνει με σύγχρονα μέσα.¹⁸

Τη Δευτέρα 12 Ιουνίου - 25 Ιουνίου, τα Τρίκαλα υποδέχθηκαν τον στρατηγό Sarrail, διοικητή της Στρατιάς της Ανατολής. Το δημοτικό συμβούλιο, για να τον τιμήσει, έσπευσε να μετονομάσει την οδό Λαρίσης σε «οδό στρατηγού Sarrail». Η υποδοχή που επεφύλαξαν οι Τρικαλινοί στον στρατηγό ήταν αποθεωτική. Παρά τη ζέστη, πλήθη κόσμου ήταν στριμωγμένα κατά μήκος της οδού Ασκληπιού. Κα-

«Οι πρωτεργάται της επανάστασης εν Θεσσαλονίκη», ταχυδρομική κάρτα. (Φωτογραφικό Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών «Ελευθέριος Βενιζέλος»)

θώς ο στρατηγός αποβιβαζόταν από το τρένο, οι Γάλλοι σαλπικτές παιάνιζαν τη «Μασσαλιώτιδα». Ο Sarrail, καθάλα στο άλογό του, διέσχισε την Ασκληπιού χαιρετώντας δεξιά και αριστερά τον κόσμο που τον επευφημούσε. Κατέλυσε στην οικία Χατζηγιάκη, παρά την πλατεία Ρήγα Φεραίου, και χωρίς καθόλου να αναπαυθεί βγήκε στο μπαλκόνι «ασκεπής, ευγενής, αγαδός. Η υπέρροχος φυσιογνωμία του καθυποτάσσει, μαγεύει». Το πλήθος αλαλάζει από ενθουσιασμό.¹⁹

Ο Sarrail θα παραμείνει στην περιοχή Τρικάλων για τρεις ημέρες. Θα επισκεφθεί την Καλαμπάκα και τις μονές των Μετεώρων, και θα χρίσει στο φρούριο των Τρικάλων ιππότη της Λεγεώνας της Τιμής τον ιππίλαρχο Verselip, ο οποίος στη Λάρισα είχε αρπάξει από τους ευζώνους του 1/38 Συντάγματος τη σημαία, η οποία βρίσκεται σήμερα στην πόλη Βαλάνς της Γαλλίας.

Καθώς οι ημέρες περνούσαν, οι Τρικαλινές κυρίες άρχισαν να κάνουν και πάλι την εμφάνισή τους στις πλατείες, όπου έπαιζαν η Φιλαρμονική και οι Γάλλοι σαλπικτές.

Με την ευκαιρία της εθνικής εορτής τους της 14ης Ιουλίου, την 1η Ιουλίου ο Δήμος Τρικκαίων τέλεσε δοξολογία, η νομαρχία έστησε στην κεντρική γέφυρα αψίδα και οι Γάλλοι αξιωματικοί οργάνωσαν χοροεσπερίδα, όπου «εθανμάσθη η μυθώδης γαλατική αβρότης και ευγένεια, αλλά και το καλλιτεχνικόν ταλάν των λαβόντων μέρος». Για τις λαϊκές τάξεις οργανώθηκε στην κεντρική πλατεία των Τρικάλων δημόσιος χορός. Οι Περιβολιώτες και οι Ασπροποταμίτες χόρευαν τσάμικο και οι Γάλλοι στρατιώτες πόλκα, ενώ «αι λαϊκαί τάξεις καθ' ομάδας παρακολουθούσαν υπό το φέγγος των μασσαλάδων το δέαμα».²⁰

Ο δημαρχεύων Αντώνιος Ιακωβάκης έστειλε στον στρατηγό Sarrail το παρακάτω τηλεγράφημα: «Ο λαός της πόλεως των Τρικκάλων τελέσας δοξολογίαν και εορτάσας πανηγυρικώς εθνικήν εορτήν κραταιάς Γαλλίας, χαιρετίζει υμάς και γενναίον στρατόν του οποίου, μετ' ου πολύ μαχόμενος θα στήση την τρίχρουν μετά της κυανολεύκου, εκεί, ένθα ο γερμανικός μιλιταρισμός επιβράδυνε την καρποφόρησιν των ιδεών της Γαλλικής επαναστάσεως».²¹

Στο μεταξύ, στις 3 Ιουλίου, οι Γαλλικοί λόχοι των Σενεγαλέζων αναχώρησαν από τα Τρίκαλα και αντικαταστάθηκαν από ένα σύνταγμα Γάλλων υπό τον συνταγματάρχη Bournagel.

Δύο ημέρες αργότερα, στις 05/07/1917, θα αφιχθεί στα Τρίκαλα ένας λόχος του Ιου Πεζικού Συντάγματος της Μεραρχίας Σερρών υπό τον υπολοχαγό Παπαδόπουλο, ο οποίος επίσης θα διαμείνει στους στρατώνες.

Παρά τη φαινομενική ηρεμία, η κατάσταση στην πόλη εξακολουδούσε να είναι τεταμένη. Οι φιλελεύθεροι αδυνατούσαν να λησμονήσουν τις ταπεινώσεις που είχαν υποστεί από τους κωνσταντινικούς και απαιτούσαν την τιμωρία τους. «*Τα είδωλα της προδοσίας πρέπει να κυνηγηθούν αμειλίκτως*» έγραφε στις 11 Ιουλίου 1917 η εφημερίδα *Θάρρος*.

Ο φόβος για αντίποινα ανάγκασε πολλούς φιλομοναρχικούς να πάρουν τα όρη και τα βουνά. Επίσης, πολλοί στρατευμένοι που ανήκαν στη βασιλική παράταξη, μετά τη λήξη των αδειών τους, λιποτάκτησαν. Βενιζελικά αποσπάσματα, στα οποία, κατά προφορικές μαρτυρίες, συμμετείχαν και Σενεγαλέζοι, άρχισαν να αναζητούν στα ορεινά χωριά του Ασπροποτάμου τούς φυγάδες. Ήδη, ο Γάλλος διοικητής της χωροφυλακής Sekaldi είχε συλλάβει 35 αντάρτες, τους οποίους είχαν οργανώσει μοναρχικοί.

Ο Γεώργιος Κονδύλης, διοικητής του Ιου Συντάγματος της Μεραρχίας Σερρών, ως επόπτης της δημόσιας ασφάλειας, ήρθε στα Τρίκαλα και κάλεσε με προκήρυξή του «*τους αποπλανηθέντας πολίτας της Θεσσαλίας και των Γρεβενών*» και τους στρατιώτες που κρύβονταν στα χωριά τους να παρουσιαστούν εντός πέντε ημερών στις Αρχές, υποσχόμενος επιείκεια. Η προκήρυξη τελείωνε με την επισήμανση ότι οι μη συμμορφούμενοι θα επικηρύσσονταν, οι οικογένειές τους θα εκτοπίζονταν και τα ποιμνιοστάσια στα οποία έβρισκαν κρησφύγετο οι φυγάδες θα καταστρέφονταν.²²

Ιδιαίτερα τεταμένη ήταν η κατάσταση στην περιοχή της Καλαμπάκας. Οι οργανωμένες από τους μοναρχικούς ανταρτικές ομάδες, οι οποίες δρούσαν την εποχή του Διχασμού στην ουδέτερη ζώνη μεταξύ Τρικάλων και Γρεβενών, είχαν τώρα μετατραπεί σε ληστοσυμμορίες και λεηλατούσαν τα ορεινά χωριά. Όμως, εκτός από τους «*οργιαστές*», όπως αποκαλούσαν οι βενιζελικοί τους συμμετέχοντες στα μοναρχικά σώματα, είχαν καταφύγει στα ορεινά χωριά και πολλοί Τρικαλινοί αντιφρονούντες, οι οποίοι την εποχή της παντοδυναμίας των επιστράτων προκαλούσαν τους φιλελευθέρους με τη φράση «*Μολών λαβέ*». Αυτοί, ύστερα από μικρό χρονικό διάστημα, επέστρεψαν στην πόλη και έκαναν ξανά την εμφάνισή τους στην πλατεία Ρήγα Φεραίου, επιλέγοντας ως μέσο αντίστασης να μην παίρνουν ρέστα σε γαλλικά φράγκα και να μη σηκώνονται όρθιοι την ώρα που οι Γάλλοι

Ο στρατηγός Μ. Sarrail στην Καλαμπάκα, στις 25/06/1917. (Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ)

σαλπικγτές έπαιζαν τη «*Μασσαλιώτιδα*».

Στις 18 Ιουλίου 1917, ύστερα από ενάμιση μήνα παραμονής, τα γαλλικά στρατεύματα αναχώρησαν από Τρίκαλα, Καλαμπάκα και Καρδίτσα.²³ Την επομένη αναχώρησαν και οι Γαλλικές αστυνομικές αρχές και τη διοίκηση της πόλης ανέλαβαν οι ελληνικές Αρχές, με τους Κρήτες χωροφύλακες να επιβλέπουν την τάξη.

Επιοκεφαλής της αστυνομίας τοποθετήθηκε ο μοίραρχος Ν. Μερεντίτης, ο οποίος, συνοδευόμενος από στρατιωτικά αποσπάσματα, συνέχισε τις περιπολίες στα ορεινά χωριά. Στην περιοχή Κλεινοβού συνέλαβε τους επώνυμους αξιωματικούς του Ναυτικού, Τυπάλδο και Μπούμπουλη, οι οποίοι μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς στην Αθήνα για να δικαστούν για τα έκτροπα στη διάρκεια των Νοεμβριανών.²⁴

Στις αρχές Αυγούστου του 1917, το 5ο Σύνταγμα Πεζικού επέστρεψε στα Τρίκαλα. Ένας μήνας είχε περάσει από τότε που έφυγαν οι Γάλλοι από τα Τρίκαλα, όμως τα γαλλικά χαρτονομίσματα εξακολουδούσαν να κυκλοφορούν στην τοπική αγορά, προκαλώντας σοβαρό πρόβλημα, αφού πολλοί έμποροι δεν τα δέχονταν πλέον στις συναλλαγές τους. Η εφ. *Θάρρος* έγραφε ότι τα γαλλικά χαρτονομίσματα γίνονταν δεκτά στα δημόσια ταμεία με έκπτωση 9% και προσέθετε ότι η κυκλοφορία τους ήταν υποχρεωτική, όπως και η κυκλοφορία των αργυρών κερμάτων του συμμαχικού στρατού.²⁵

Η κυβέρνηση Βενιζέλου, γνωρίζοντας πόσο διχασμένος ήταν ο λαός, προκει-

Η εφημερίδα Αναγέννησις Τρικάλων. (Αρχειό Κέντρου Ιστορίας και Πολιτισμού Κλιάρια)

μένου να δημιουργήσει κλίμα εμπιστοσύνης, προσπάθησε να δείξει επιείκεια στους πολιτικούς της αντιπάλους, αποφεύγοντας τις ακρότητες. Όμως, η έλλειψη πυγμής ενδάρρυνε τους Τρικαλινούς μοναρχικούς, οι οποίοι, συνεχίζοντας την τακτική της προπαγάνδας, διέδιδαν νίκες του γερμανικού στρατού. Έφτασαν μάλιστα στο σημείο να τοιχοκολλούν και να γράφουν στα τραπεζάκια των καφενείων «να αναμένη με υπομονή ο λαός την κάθοδο των Γερμανών και την επάνοδο του βασιλέα».²⁶

Ο εκδότης της τρικαλινής εφημερίδας Θάρρος Κλειδωνόπουλος, που είχε διανοπαθήσει από τους μοναρχικούς, διαφωνούσε με τη χαλαρή στάση της κυβέρνησης γράφοντας: «Δεν θέλομεν να υποδουλώσωμεν τα πάθη (...), πρέπει όμως να απαλλαγόμεν των επικίνδυνων ανθρωπαρίων».

Στο ίδιο πνεύμα αρθρογραφούσε και η εφημερίδα Αστήρ των Αθηνών. «Η επιείκεια είναι εγκληματική. Υπονομεύει τον εθνικόν αγώνα, αποδρασύνει τους κακούργους του Νοεμβρίου» έγραφε στις 09/07/1917.

Εικάζεται ότι η ανοχή της κυβέρνησης Βενιζέλου οφειλόταν στο γεγονός ότι δεν

είχε ακόμα αποκτήσει τον απόλυτο έλεγχο της χώρας. Πώς αλλιώς μπορεί να ερμηνευθεί η μετάβαση του νομάρχη Τρικάλων Πελάση, στις 21 Σεπτεμβρίου 1917, στην Καρδίτσα, προκειμένου να βολιδοσκοπήσει τις προθέσεις του βουλευτή Τερτίπη και του ανιψιού του, Ταλιαδούρου, οι οποίοι δεν ήταν απλώς φιλομοναρχικοί, αλλά το 1916 πρωτοστατούσαν σε εκδηλώσεις υπέρ του Κωνσταντίνου; Στην επιστολή που έστειλε ο νομάρχης προσωπικά στον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, τον πληροφορούσε ότι οι οπαδοί του Τερτίπη τον διαβεβαίωσαν πως «αναγνωρίζουσι το κρίσιμον των περιστάσεων και ότι είναι πρόθυμοι να παρέσχωσι βοήθειαν και υποστήριξιν εις την Κυβέρνησιν».²⁷

Επίσης, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι, μολοντί η εφημερίδα Θάρρος ζητούσε επίμονα τη σύλληψη των πρωτοκλασάτων στελεχών του Συνδέσμου Επιστράτων, μόλις προς το τέλος του καλοκαιριού έγιναν κάποιες συλλήψεις, αλλά οι περισσότεροι συλληφθέντες αφέθησαν γρήγορα ελεύθεροι, διότι οι Αρχές έκριναν ότι δεν βαρύνονταν με αξιόποινες πράξεις. Εξορίστηκαν μόνο ο αρχηγός του Συνδέσμου Επιστράτων Ντούλας Στεργιόπουλος και ο πρώην δήμαρχος Κανούτας, ενώ οδηγήθηκαν στο Στρατοδικείο Αθηνών ο διευθυντής και εκδότης της φιλομοναρχικής εφημερίδας Αναγέννησις Αθανάσιος Μπόμπορας και ο Ιωάννης Θεοδωρόπουλος.²⁸ Ο τελευταίος πέθανε έναν χρόνο αργότερα από τις κακουχίες.

Αν και ο Σύμμαχοι είχαν άρει τον αποκλεισμό των λιμανιών, ο επισιτισμός στα Τρίκαλα εξακολουθούσε να χωλαίνει. Η πείνα μάστιζε τις χαμηλότερες οικονομικά τάξεις και οι εκκλήσεις της εφημερίδας Θάρρος για αύξηση της ημερήσιας μερίδας άρτου από 100 δράμια σε 120 έπεφταν στο κενό. Ωστόσο, όταν, στις αρχές Οκτωβρίου του 1917, έγινε νέα απογραφή για την παροχή δελτίων τροφίμων, διαπιστώθηκε ότι στους καταλόγους υπήρχαν ψευδώς αναγραμμένα 4.500 ανύπαρκτα πρόσωπα.²⁹

Το κλίμα μισαλλοδοξίας που επικρατούσε εκείνη την περίοδο έγινε περισσότερο εμφανές όταν, με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1917-1918, 10 μαθητές του Γυμνασίου Τρικάλων κατήγγειλαν τον γυμνασιάρχη Ιωάννη Ρεντίφη ότι τους υποχρέωσε να πάρουν μέρος στο ανάθεμα του Βενιζέλου.³⁰ Η καταγγελία των μαθητών σχολιάστηκε ακόμα και από τις αθηναϊκές εφημερίδες, και ο τοπικός σύλλογος των Φιλελευθέρων ζήτησε την απομάκρυνση του γυμνασιάρχη – αίτημα που δεν εισακούστηκε από το αρμόδιο υπουργείο.

Αν και στις 31 Οκτωβρίου 1917 κηρύχθηκε στον Νομό Τρικάλων στρατιωτικός νόμος, η αισχροκέρδεια δεν πατάχθηκε, με αποτέλεσμα να λείπουν από την αγορά βασικά τρόφιμα.³¹

Όμως, το πιο σοβαρό πρόβλημα ήταν ο συνεχιζόμενος διχασμός. «Με δυσκολία αποκαθίσταται η ενότητα των πολιτών» μας πληροφορεί η εφημερίδα Θάρρος στις 24/11/1917. Πολλοί φιλομοναρχικοί στρατευμένοι αρνούσαν να παρουσιαστούν στις μονάδες τους και κρύβονταν στα χωριά τους. Προς αντιμετώπιση της λιποταξίας ψηφίστηκε νόμος ο οποίος προέβλεπε για τους λιποτάκτες φυλάκιση 9-15 ετών και για τους οικείους τους εξορία στα νησιά. Γενικά, στον στρατό, λόγω και της πλύσης εγκεφάλου που είχε υποστεί ο λαός την προηγούμενη χρονιά, παρατη-

ρούνηταν απειδαρχία και ηττοπάθεια. Προς ανύψωση του ηθικού των στρατιωτών του 5ου Συντάγματος, που είχε έδρα τα Τρίκαλα, ο συνταγματάρχης Γειρογιάννης οργάνωνε ομιλίες.

Στις 28 Νοεμβρίου 1917 αφίχθησαν στα Τρίκαλα προς επιθεώρηση της μοίρας πυροβολικού δύο Γάλλοι αξιωματικοί και ο συνταγματάρχης Μαζαράκης, ο οποίος μίλησε στους στρατευμένους προκειμένου να τους εμπυχώσει. «*Τόσο το αμαρτωλό παρελθόν είχε δηλητηριάσει το φρόνημα του λαού, ώστε παρίσταται σήμερα ανάγκη ιδιαίτερας συμβολής και κόπου, ίνα γνωρίση ο λαός την πλάνην του και ίνα πεισθή ότι η απαιτούμενη εκ μέρους του θυσία είναι απαραίτητος, ίνα απολαύση εν τω μέλλοντι μιας διαρκούς ειρήνης*» έγραφε το Θάρρος στις 24 Δεκεμβρίου 1917.

Προκειμένου να επικοινωνήσει με τον λαό, ο Βενιζέλος αποφάσισε να περιοδεύσει σε διάφορες πόλεις. Μεταξύ αυτών που επισκέφθηκε ήταν η Λάρισα, στην οποία συνέρρευσαν αντιπροσωπίες από όλες τις θεσσαλικές πόλεις.

Στο μεταξύ, ο στρατηγός Sarrail, αρχηγός των συμμαχικών στρατευμάτων, είχε αντικατασταθεί από τον στρατηγό Adolphe Guillauma.

Ο χειμώνας του 1917 ήταν για τους Τρικαλινούς, και ιδιαίτερα για τις λαϊκές τάξεις, οδυνηρός. Λόγω και του ψύχους, πολλοί έμειναν άνεργοι, στερούμενοι άρτο και δέρμανση.

Με την είσοδο του 1918 κηρύχθηκε, με Βασιλικό Διάταγμα, επιστράτευση. Το 5ο Σύνταγμα πεζικού αναχώρησε από τα Τρίκαλα για το μέτωπο.

Τον Φεβρουάριο του 1918 ήρθε στα Τρίκαλα ο Γάλλος στρατηγός Bordeux, αρχηγός της γαλλικής αποστολής και γενικός επιτελάρχης του ελληνικού στρατού, ο οποίος, απευθυνόμενος προς τον τρικαλινό λαό από το μπαλκόνι του «Πανελληνίου», δήλωσε ότι ο πόλεμος δεν θα αργήσει να τελειώσει και συμπλήρωσε: «*Εί ναι ανάγκη η Ελλάς να είναι ηνωμένη και η Αντάντ θα υποστηρίξη τα δίκαιά της ως συμμάχου*». Στο τέλος της ομιλίας του, «*ο στρατηγός Μπορντώ αναφώνησε “Ζήτω ο πόλεμος” και ουρανομήκης ακούεται η ζητωκραυγή*».³²

Έναν μήνα αργότερα, κατά τη χοροεσπερίδα που δόθηκε στο «Πανελλήνιον» υπέρ των άπορων συμπολιτών, «*τον χορόν ετίμησαν και οι παραπιδημούντες ενταύθα Γάλλοι αξιωματικοί, επί της εισόδου των οποίων η μουσική επαιάνισε την Μασσαλιώτιδα, και τους υπεδέχθησαν οι κεκλημένοι εν ζητωκραυγαίς*».³³

Την Κυριακή 1η Ιουλίου 1918 γιορτάστηκε στα Τρίκαλα για δεύτερη φορά η επέτειος της Γαλλικής Επανάστασης. Η πόλη σημαιοστολίστηκε και πλήθος κόσμου όλων των κοινωνικών τάξεων συγκεντρώθηκε στην πλατεία Ρήγα Φεραίου, όπου «*ομάς των παρεπιδημούντων ενταύθα λόχου των Κρητών έψαλε εν χορώ την Μασσαλιώτιδα, γαλλιστί και ελληνιστί*».³⁴

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος έληξε τον Νοέμβριο του 1918 με νίκη της Αντάντ. Ο Βενιζέλος δήλωσε ότι «*παύουν πλέον τα μίσση, οι έριδες και τα κόμματα*». Όσα ακολούθησαν τον διέφευσαν.

Όσοι επέζησαν από τον φοβερό αυτόν πόλεμο –με τις εκατόμβες νεκρών και από τις δύο πλευρές– ευελπιστούσαν ότι θα έρθει ένας καλύτερος κόσμος. Όμως, όπως λέει και ο ποιητής Γκάτσος στο τραγούδι «Κεμάλ» του Μάνου Χατζιδάκι, «Αυτός ο κόσμος δεν θα αλλάξει ποτέ». Και, δυστυχώς, δεν άλλαξε...

1. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 10/06/1916.
2. Εφ. Εμπρός Αθηνών, φ. 21/08/1916.
3. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 17/09/1916.
4. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 30/10/1916.
5. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 19, 20, 21/11/1916.
6. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 30/11/1916.
7. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 26/02 και 07/03//1917.
8. Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος «Ελευθέριος Βενιζέλος», Αρχείο Γ. Μπούσιου.
9. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 06/02/1917.
10. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 17 και 18/02/1917.
11. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 07/07/1917.
12. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 06/06/1917.
13. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 19/06/1917.
14. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 12/06/1917.
15. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 16/07/1917.
16. Εφ. Ταχυδρόμος Βόλου, φ. 29/05/1917.
17. Εφ. Εμπρός, φ. 24/06/1917.
18. Εφ. Εμπρός, φ. 23/06/1917.
19. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 13/06/1917.
20. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 03/07/1917.
21. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 27/07/1917.
22. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 30/07/1917.
23. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 19/07/1917.
24. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 20/07/1917.
25. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 15/08/1917.
26. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 06/08/1917.
27. Αρχείο Ιδρύματος «Ελευθέριος Βενιζέλος».
28. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 20/08/1917.
29. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 09/10/1917.
30. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 12/10/1917.
31. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 27/11/1917.
32. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 23/02/1918.
33. Εφ. Αναγέννησις Τρικάλων, φ. 04/03/1918.
34. Εφ. Θάρρος Τρικάλων, φ. 02/07/1918.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Matthieu Rene - Hubert. “Des hellenistes en guerre”. *Revue des Deux Mondes*, tome 38, 1917
- Macas Leon. “Les evenements d” Athenes des 1er et 2 Decembre 1916”. *Revue historique des Armees*.
- Κλιόφα Μαρούλα, Τρίκαλα - Από τον Σείφουλλάχ ως τον Τσιτσάνη. Οι μεταμορφώσεις μιας κοινωνίας όπως αποτυπώθηκαν στον Τύπο της εποχής, Τόμος Β΄, εκδόσεις Κέδρος, 1998.
- Μαυρογορδάτος Γιώργος, 1915 - Ο Εθνικός Διχασμός, εκδόσεις Πατάκη, 2015.
- Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος «Ελευθέριος Βενιζέλος».
- Εφημερίδες Αθηνών *Νέα Ημέρα*, *Εμπρός* και *Αστήρ*.
- Εφημερίδες Τρικάλων *Αναγέννησις* και *Θάρρος*.
- Εφημερίδα Βόλου *Ταχυδρόμος*.